

Konferencijos

APIE DEMOKRATIJOS IR PRIEVARTOS NUOTYKIUS

Tomas Kačerauskas

Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Filosofijos ir politologijos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 274 48 66
El. paštas: tomas@hi.vtu.lt

Apžvalgoje pasakojama apie kasmetinės Lietuvos filosofų draugijos 2006 m. konferencijos „Demokratija ir prievarta“ organizacinius rūpesčius, apžvelgiami dalyvių pranešimai, pateikiamas diskusijų fragmentas. Teigiama, kad konferencija yra minties puota, praturtinanti dalyvių filosofines pažiūras.

Pagrindiniai žodžiai: demokratija, prievarta, minties puota.

A. Gedutis prisiminė, kad 2006 m. Lietuvos filosofų draugijos (LFD) kasmetinė konferencija – jubiliejinė: nors būta įvairių trikdžių ir nuotykių, Lietuvos filosofai susirinko dešimtą kartą į savo minties puotą. Pradedant pirmąją konferencija, LFD taip siekia sutelkti išsibarsčiusius Lietuvos filosofus, apmąstymams bei diskusijoms siūlydama kuo bendresnę temą. Ar demokratijos ir prievartos santykis sužadino mūsų filosofijos mintį? Kokia buvo dešimtoji minties puota?

Šią apžvalgą pradėkime nuo patirtų nuotykių organizuojant konferenciją. Nerašyta taisyklė reikalauja LFD konferenciją kasmet rengti vis kitoje institucijoje, taip kurstant filosofijos židinius įvairiose Lietuvos vietose. Kadangi 2005 m. konferencija vyko Vilniaus universitete (VU), šiemet reikėjo parinkti kitą, ne mažiau garbingą erdvę šiam geram sumanymui. Pirmiausia buvo

galvota apie Kultūros, filosofijos ir meno institutą (KFMI), turintį organizavimo patirties ir gausų filosofų būrį. Mielai tam pritarė ir KFMI vadovybė (ačiū gerb. V. Bagdonavičiui). Beliko sugalvoti temą ir sukviesti dalyvius antrąjį gegužės savaitgalį. Tačiau tokiam renginiui parinkti tinkamą temą – ir lengva, ir sunku. Kaip minėjau, tema turi būti pakankamai plati (kad tiktų jei ne visiems, tai bent daugumai), bet ir intriguojanti, tam tikra prasme siaura (kad pažadintų naujus sumanymus ir nukreiptų mintį). Sklandė idėja, kad tema turėtų būti politinė, t. y. atliepanti mūsų viešo gyvenimo realijas. A. Žukauskaitei pasiūlius pavadinimą ir A. Jokubaičiui jam pritarus, tapo aišku, kad konferencija, organizuojama šių autoritetingų filosofų, įvyks. Kadangi tema – politinė, be to, provokatyvi, konferencijai reikėjo atitinkamos fizinės erdvės. Tai turėjo būti nauja vieta, kurioje sumanymas būtų

palaikomas ir puoselėjamas. Todėl organizatoriams kilo mintis pirmą kartą surengti konferenciją Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (TSPMI). TSPMI vadovybės garbei reikia pasakyti: ji viską darė, kad taip ir įvyktų. TSPMI direktoriaus pavaduotojas mokslui A. Jankauskas (ačiū ir jam) ne tik prisidėjo organizuojant konferenciją, bet ir pats joje dalyvavo bei iš klausė visus pranešimus. Vis dėlto konferencija įvyko ne TSPMI. Kas tam sutrukdė?

Konferencija įvyko ne TSPMI dėl dalyvių pasyvumo: be LFD entuziasto A. Jokubaičio, ja daugiau nesusidomėjo joks TSPMI filosofas ar politologas. Vėliau pats A. Jokubaitis šią situaciją aiškino kaip mokslo fabrikinės perprodukcijos rezultatą. Nedegė entuziazmu ir kitų institucijų darbuotojai (skirtingai nei jų vadovai): jei apie Lietuvos filosofiją spręsimė pagal LFD konferencijos dalyvius, filosofijos centras persikėlė iš centro į provinciją tiek geografinė, tiek institucine prasme. Turbūt nė vienos LFD konferencijos nepraleido G. Mažeikis (Šiaulių universitetas – ŠU) ir A. Gedutis (Klaipėdos universitetas – KU). Garbingajam senajam VU su seniausiu Lietuvoje Filosofijos fakultetu atstovavo ne mažiau garbingas Z. Norkus, dalyvaujantis LFD konferencijoje taip pat dešimtąjį kartą. Z. Norkui dar dėkosi, čia paminėsiu tik tai, kad jo dalyvavimo faktas padėjo organizatoriams apsispręsti dėl erdvės minties puotai: taip (patyrus daug nuotykių ir peripetijų) buvo sugrįžta prie sumanymo rengti konferenciją VU. Reikia pripažinti, kad VU Filosofijos fakulteto dekanas K. Dubnikas maloniai palaimino šią idėją (labai ačiū ir jam).

Grįžkime prie minties puotos. Konferenciją pradėjo D. M. Stančienė (Vilniaus pedagoginis universitetas – VPU) pranešimu *Michelis Foucault: disciplinos poveikis asmenybei*. D. M.

Stančienė, remdamasi M. Foucault, atkreipė dėmesį į asmenybės susvetimėjimo procesą, vykstantį socialinių pokyčių gelmėje, veikiant drausminėms institucijoms. Pasak M. Foucault ir jo interpretatorės D. M. Stančienės, pavaldiniai ugdomi pasitelkus specifines prievartos formas ir procedūras pagal individų naudingumo visuomenei koeficientą. Šiame procese esąs ypač reikšmingas žinijos ir valdžios bendradarbiavimas, suteikiant žmogui socialinę ir asmeninę tapatybę, darant subjektą objektu, atskiriant jį tiek nuo savęs paties, tiek nuo kitų. Asmens norminimas ir jo apribojimas vyksta mokyklose, ligoninėse, kalėjimuose ir kitose ugdymo bei perauklėjimo įstaigose. Pranešimo įdėmiai klausiusiems studentams liko neaišku, kuo Prancūzijos patirtis aktuali mums ir kokia Foucault interpretatorės nuomonė nagrinėjama klausimu.

A. Žukauskaitė (KFMI) savo pranešimu *Demokratijos pažadas* davė toną visai konferencijai. Pranešimo autorė apžvelgė kritines teorijas, reflektuojančias demokratijos prigimtį. Ji pristatė Ch. Mouffe ir E. Laclau „radikaliąją demokratiją“, kuri siekianti išsaugoti konfliktus ir nesutarimus, nes bet koks konfliktų sprendimas paneigtų antagonistinę demokratijos prigimtį. A. Žukauskaitė šį projektą lygino su J. Derrida dekonstrukcija demokratijos atžvilgiu. Visai konferencijai svarbi J. Derrida mintis, kad demokratija – nuolatos būsima ir ateinanti, t. y. tokia, kurios išsipildymas neįmanomas dabartyje. Šioms dekonstruktyvistinėms nuostatoms buvo priešinama S. Žižeko „tikro politinio veiksmo“ samprata. Pranešimo autorė pabrėžė, kad demokratijos aporijos, skirtingai nei manė S. Žižekas, neišvengiamos.

G. Mažeikis (ŠU) pranešime *Kasdienybės revoliucija ir permanentinė dekonstrukcija* toliau plėtojo demokratijos aporijas. Plėtodamas re-

voliucijos temą jis iš dalies rėmėsi tais pačiais šaltiniais (J. Derrida). Pasak pranešimo autoriaus, revoliucija yra egzistuojančių žmonių tarpusavio santykių ir juos įteisinančių, saugančių ir kontroliuojančių organizacijų radikalus pakeitimas. Revoliucija pakeičianti komunikacinę erdvę ir jos dalyvių statusą, padėtį, galimybes. Kitaip nei evoliucija, revoliucija vykstanti ten, kur vietinis žinojimas (*local knowledge*), tradicijos, įpročiai (*habitus*), ideologijos nenumato jokio esmingo pasikeitimo, nors dominuojantys santykiai patiria didelę moralinę, finansinę, gamybinę, mąstymo krizę. Kitaip nei spontaniškas maištas, kuris visados yra betarpiškas, revoliucija vadovaujasi transcendentiniais motyvais ir pirmiausia reikalauja išviešinti transcendentinius lūkesčius. Kasdienybės revoliucija esanti tiesiogiai susijusi su tuo, ką vėliau J. Derrida įvardija dekonstrukcijos terminu. Dekonstruoti, anot autoriaus, reiškia demaskuoti legitimacijos legendas, savivaldos principus, simuliacijas, genealogijas, galių, valdančių žaidimą, šaltinius. Tačiau kasdienybės revoliucija neapsiribojanti vien dekonstravimu, o siekianti pateikti alternatyvius elgesio, santykių organizacinius modelius.

Šių eilučių autorius pranešime *Prieš ką kariauja demokratija?* nagrinėjo karo vietą demokratijoje. Pranešimo autorius išskėlė tris tezes: 1) demokratija ir karas – neatsiejami, demokratija įgauna ribas ir tapatumą tik kariaudama; 2) karas reikalingas formuojantis gyvenamajam pasauliui ir individui jame; 3) išorinis atvirasis karas – demokratijos karo kultūros dalis. Pasak autoriaus, politika – gyvenamosios aplinkos kūrybos (kultūros) dalis, kuri drauge su visuma sudaro judrų darinį. Pranešimas atliepė prieš tai iškeltą J. Derrida bei Ch. Mouffe atviros ateinančios demokratijos koncepciją, nors autorius prisipažino neskaitęs Ch. Mouffe (straipsnyje šis

ribotumas įveiktas). Autorius kritikavo požiūrį, kad demokratija nesuderinama su karu, kuris buvo siejamas su politinės (ir filosofinės) minties kūrybiškumu.

Lietuvos liberalios minties gyvas klasikas A. Jokubaitis (TSPMI) savo pranešime *Kodėl liberalai negali suderinti moralės ir politikos?* teigė, kad moralės ir politikos santykio klausimas visada atrodo paprastas – joks žmogaus ar valstybės geras darbas negali būti įsivaizduojamas be dorybės. Tačiau ši nesudėtinga filosofinė įžvalga netinkanti moderniajai politikos sampratai. Pripažinus pagrindines Hobbeso, Locke'o ir Kanto politinės filosofijos prielaidas, moralės ir politikos santykis esąs sunkiai išaiškinamas dalykas. Moralės ir politikos santykio aiškini-mas esanti silpnoji moderniojo politinio mąstymo vieta. Klasikiniai autoriai esą nežinojo moralios politikos problemos. Politiką jie nuo pat pradžių suvokę kaip socialinės etikos dalį. Situacija iš esmės pasikeitusi naujaisiais amžiais, kai moralės ir politikos ryšys tapo sunkiai išaiškinamas dalykas. Liberalų nemokėjimas skatinti piliečių moralinio tobulėjimo etiką esą kyla iš įsitikinimo, kad jų propaguojama politika galinti veikti net didžiausio moralinio nuosmukio laikais. A. Jokubaitis kritikavo šį nesupratimą, atsirandantį dėl per didelio noro dorybes patraukti į privačią sferą ir atskirti nuo politinių reikalų.

Lietuvos anarchistu vadinamas K. Pocius (VU) savo pranešime *Tikroji demokratija – antikapitalistinė samprata* teigė, kad po komunistinės sistemos žlugimo pasaulis perėjo į globalizacijos, demokratijos ir kapitalistinio neoliberalizmo amžių. Pasaulyje esą įsigalėjo nauja globalinė tvarka, palaikoma pasaulio policininko – JAV. Pasak pranešimo autoriaus, demokratija, kurios atėjimas turėjo išpildyti daugelio žmonių viltis, daugeliui atnešusi nusivylimą, ba-

da, skurdą ir nesibaigiančius karus. Tokie vizijos ir tikrovės neatitikimai verčia klausti – ar suderinama demokratija su valstybiniu, protekcionistiniu kapitalizmu, plėtojama tarptautinių organizacijų ir konkrečių šalių. K. Pocius klausė: ar yra kitų demokratijos variantų, kurie žmonių teises ir laisves matuoja ne kapitalistiniu apskaičiavimu, pačią neoliberaliąją demokratiją paverčiančiu totalitaristine sistema?

Po K. Pociaus pranešimo kilo diskusija. D. Eidukienė (VGTU) pranešime *Šiuolaikinės tranzitinės visuomenės demokratijos krizė* aptarė šiuolaikinės demokratijos krizę, žvelgdama į ją per demokratijos ir liberalizmo dialektikos bei prioritetinio demokratijos elemento – laisvės – prizmę. Šiame kontekste esanti reikšminga visuomenės ideologinė paradigma, nes ji, kaip tarpusavyje susijusių universalijų sistema, ne tik suteikianti visuomenėje vykstantiems procesams tam tikrą konfigūraciją, bet ir nulemianti modernizacijos kryptį, padedanti skaityti naujus laiko ženklus.

M. Briedis (VGTU) pranešime *Demokratija: autonomos, o gal theonomos?* analizavo demokratijos sąvoką. Pranešimo autorius pažymėjo, kad jos raida neatsiejama nuo individualių ir kolektyvinių tapatybių kūrimo proceso ir istorinių prieštaravimų. Autorius sutelkė dėmesį į egzistencines moralines trajektorijas. M. Briedžio nuomone, autonomijos ir paklusimo (pritarimo prievartai) antinomija neišsprendžiama Apšviestos ir Romantizmo kontroversijos įtampoje. Demokratijos idėjai nuolat akomponuojanti kita antikinė (mikrokosmo ir makrokosmo) idėja. Autorius kalbėjo apie tai, kad šios idėjos ir demokratijos tapatinimas suponuojaš neautentišką, konformistinį pritarimą horizontaliam progresui. Remdamasi P. Tillichu, M. Briedis plėtojo heteronomijos ir autonomijos sintezę, teonominį mąstymą, leidžiantį naujai pažvelgti į

sekuliarios ir religinės sferos sambūvį šiuolaikinėje kultūroje.

A. Gedutis (KU) sociologiniais duomenimis grįstame pranešime *Mokslinių tyrimų ir prievartos sąsajos demokratinėje visuomenėje* siekė atsakyti į šiuos klausimus: ar demokratinėje visuomenėje įmanoma išvengti mokslinės prievartos? Kokie efektyvumo kriterijaus padariniai mokslinei veiklai? Kas turėtų spręsti apie mokslškai sukurtos prievartos taikymą? Ar galimi demokratiniai mokslinės veiklos, orientuotos į prievartos didinimą, mechanizmai?

V. Kubilius (VU) pranešime *Demokratijos prievartos prielaidos* nagrinėjo demokratiją, remdamasis istoriniais pavyzdžiais.

Z. Norkus (VU) šmaikščiaime, ironiškame pranešime *Apie smurtą, meilę, ir politinę demokratiją* pagrindė penkias tezes: 1) tik jeigu žmonės sieja meilę, jie gali bendradarbiauti be prievartos, be valstybės ir demokratijos; 2) demokratija yra viena iš prievartos formų; 3) nors demokratija negali iš žmonių santykių išgyvendinti prievartos, politinė demokratija iš politinio proceso šalina fizinį smurtą; 4) politinė demokratija pasaulyje plinta, sklinda ir išitvirtina todėl ir tol, kol demokratinės valstybės kariauja, tai yra smurtauja prieš kitas valstybes geriau už nedemokratinės; 5) kadangi nedemokratinės valstybės nekariauja tarpusavyje, tai šiuo metu egzistuojantis karinis demokratinų valstybių pranašumas prieš nedemokratinės veda pasaulį į amžinąją taiką.

N. Vasiliauskaitė (VGTU) pranešime *Demokratija be prievartos: socialinė utopija?* kritikavo kritinius diskursus, nepritariančius postmoderniam „atvirumo Kitam“ imperatyvui. Autorė atkreipė dėmesį į šios kritikos paradoksalumą (esą jis pats numato netoleranciją Kitam bei prievartą) ir savižudišką pobūdį (be sąlygiškas atvirumas kitam *eo ipso* reikalaujas

sunaikinti save, o iki galo įgyvendintas atsiskyrimas nubrėžti ribą tarp „mes“ ir „jie“ apskritai atimamą galimybę konstruoti socialinę tikrovę). Tačiau susidaręs išpūdis, kad tokia kritika savo objektą suprantanti pernelyg paraidžiui, kaip tiesmuką, beveik vaikiškai naivų reikalavimą, nesigilindama į sąmoningai dviprasmišką, ironišką jo toną. Pranešime, remiantis J. Butler ir J. Derrida tekstais, teigta, kad šio tipo politinę filosofiją būtų korektiškiau skaičiuoti kaip savitą ir istoriškai naują socialinės utopijos formą.

Pabaigai norėčiau pateikti diskusijos fragmentą, atskleidžiantį konferencijoje verdančių minčių dramą.

G. MAŽEIKIS. Pasak Makiavelio, nėra sėkmingo moralaus projekto.

A. JOKUBAITIS. Makiavelis – suveltas. Vis dėlto *Valdove* jis rašo apie moralinį valdovo autoritetą. Makiavelis – rašytojas be sistemos, kurią turi Hobbesas.

N. VASILIAUSKAITĖ. Apie kokią moralę kalbama? Apie krikščioniškąją? Ar tai – vienintelė moralė?

A. JOKUBAITIS. Aš nekalbėjau apie konkrečią moralę. Mano uždavinys – išsiaiškinti, kodėl tokia didelė perskyra tarp klasikinės (Pla-

tono, Aristotelio) ir moderniosios (Hobbeso) moralės.

G. MAŽEIKIS. Tavo moralė – aristoteliška?

A. JOKUBAITIS. Ne. Struktūros požiūriu Aristotelio, stoikų ir modernioji moralė turi panašumų.

G. MAŽEIKIS. Kaip bandai suderinti antikinę moralę ir klasikinę politiką?

A. JOKUBAITIS. Mano tikslas – parodyti, kad tai neįmanoma suderinti.

A. ŽUKAUSKAITĖ. Ką?

A. JOKUBAITIS. Moralę ir politiką.

A. GEDUTIS. Tai kam derinti?

Šiame „Problemų“ numeryje pateikti straipsniai liudija, kad konferencijos dalyviai praturtino vienas kitą naujomis įžvalgomis. Mūsų tikslas – pateikti temiškaį vientisą, bet ne vienodą straipsnių rinkinį, gimusį filosofų minties puotoje. Tikimės, kad tai pažadins naujų skaitytojų minčių. Minties nuotykis tęsiasi.

Galiausiai norėčiau padėkoti tiems, be kurių LFD jubiliejinė konferencija nebūtų įvykusi ir nebūtų pasirodęs šis teminis straipsnių rinkinys: A. Žukauskaitei (už temą), A. Jokubaičiui (už organizacinį entuziazmą), Z. Norkui (už aukštus reikalavimus), Č. Kalendai (už leidybos rūpesčius).

ON THE ADVENTURES OF *DEMOCRACY AND VIOLENCE*

Tomas Kačerauskas

Summary

The author reviews the annual conference “Democracy and Violence” of Lithuanian Society of Philosophers in the year 2006. The author draws on organizational problems, summarizes every presentation, and

reports a fragment of discussions. The author maintains that the conference was a significant event in Lithuanian philosophical life.

Keywords: democracy, violence, conference.

Įteikta 2006 12 20